

Bożena Tańska-Hus

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

DZIERŻAWA ROLNICZA JAKO INSTRUMENT ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

AGRICULTURAL LEASE AS AN INSTRUMENT IN RURAL DEVELOPMENT

Słowa kluczowe: dzierżawa rolnicza, kierunki rozwoju, umowy dzierżawy

Key word: agricultural leasing, directions of development, agreements of leasing

Synopsis. W artykule przedstawiono problematykę kierunków rozwoju i bariery gospodarstw opartych na dzierżawie gruntów. Przeprowadzono badania ankietowe wśród dzierżawców gminy Czernica. Szczegółowej analizie poddano strukturę organizacji gospodarstw oraz warunki zawieranych umów.

Wstęp

Dzierżawa rolnicza jest istotnym instrumentem rozwoju obszarów wiejskich. Pozwala na dostosowanie rolnictwa do zmian zachodzących w jego otoczeniu. Stymuluje przemiany w strukturze obszarowej rolnictwa oraz sprzyja poprawie jego efektywności przejawiającej się przede wszystkim w zwiększeniu skali produkcji. Zwiększa stopień mobilności ziemi – podstawowego czynnika produkcji w rolnictwie. Umożliwia również efektywniejsze wykorzystanie zasobów siły roboczej, maszyn i budynków, jakimi już dysponuje rolnik.

Metodyka badań

Do badań wybrano w sposób celowy ze spisu adresowego OT ANR – Wrocław 30 gospodarstw dzierżawiących grunty od 2 do 70 ha położonych w gminie Czernica, woj. dolnośląskie. Gospodarstwa podzielono według powierzchni dzierżawionej i utworzono trzy grupy: I – 5,0-25,0 ha, II – 25,0-50,0 ha i III – 50,0-70,0 ha. Materiały źródłowe zebrano przy pomocy metody ankietowej. Przy opracowaniu materiałów wykorzystano metodę opisowo-porównawczą oraz metodę analizy ekonomicznej I stopnia według Kopcia [Kopeć 1985]. Wyniki badań podano za pomocą średniej arytmetycznej i wskaźnika procentowego. Badania przeprowadzono w latach 2009-2010.

Charakterystyka struktury organizacji gospodarstw

Gospodarstwa wybrane do badań to obiekty, w których działalność rolnicza jest prowadzona na gruntach własnych i dzierżawionych. Dzierżawcami gospodarstw są osoby fizyczne. W tabeli 1 przedstawiono strukturę powierzchni badanych gospodarstw z uwzględnieniem wydzielonych grup obszarowych. W pierwszej grupie obszarowej obejmującej gospodarstwa dzierżawiące od 5,00-25,00 ha średnia powierzchnia ogółem wynosiła 9,87 ha, natomiast powierzchnia dzierżawionych gruntów

Tabela 1. Struktura powierzchni badanych gospodarstw rolnych
Table 1. Structure of area of the examined farms

Wyszczególnienie/Specification	Grupa I/Group I 5,0-25,0 ha		Grupa II/Group II 25,01-50,00 ha		Grupa III/Group III 50,01-70,0 ha	
	średnia art./average (x) [ha]	%	średnia art./average (x) [ha]	%	średnia art./ average (x) [ha]	%
Powierzchnia ogółem/Total area	9,87	100,0	30,75	100,0	63,44	100,0
Powierzchnia dzierżawiona/Leased area	2,7	-	15,07	-	25,5	-
Udział powierzchni dzierżawionej w powierzchni ogólnej/Leased area in total area	-	27,35	-	49,0	-	40,19

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

kształtowała się na poziomie 27,0 ha, co stanowiło 27,35% ogółu powierzchni. W drugiej grupie obszarowej – 25,01-50,00 średnia powierzchnia gospodarstwa wynosiła 30,75 ha, powierzchnia dzierżawiona wynosiła 15,07 ha, udział powierzchni dzierżawionej kształtował się na poziomie 49,00% i był większy niż w gospodarstwach I i II grupy. W gospodarstwach wchodzących w skład III grupy obszarowej, o powierzchni 50,01-70,00 ha, średnia powierzchnia ogólna gospodarstw wynosiła 63,44 ha, a powierzchnia dzierżawiona wynosiła 25,5 ha. Udział powierzchni dzierżawionej w ogólnej powierzchni gospodarstw tej grupy kształtował się na poziomie 40,19%. Na podstawie danych można wnioskować, że dzierżawa wpłynęła na poprawę struktury obszarowej gospodarstw gminy Czernica i przyczyniła się do powstania większych obszarowo gospodarstw.

Jedyną formą użytkowania dzierżawionych gruntów były grunty orne, które stanowiły 100% w każdej badanej grupie obszarowej. W porównaniu do gminy Czernica, gdzie grunty orne stanowiły 71,5% (3709,59 ha) i do województwa, gdzie stanowiły 78,6% UR badane gospodarstwa charakteryzowały się dużo większym udziałem gruntów ornych w strukturze UR [Plan 2008, Rocznik Statystyczny 2010].

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że w dzierżawionych użytkach rolnych dominowały grunty orne należące do III i IV klasy bonitacyjnej. Gleby należące do I, II oraz VI klasy nie występowały w żadnej grupie obszarowej. Udział gleb III klasy był największy w III grupie obszarowej i wynosił 53,13%, w grupie I i II kształtował się na podobnym poziomie i wynosił odpowiednio: 43,60% oraz 46,45%. Największy udział gleb klasy IV występował w II grupie obszarowej i kształtował się na poziomie 44,58%, podobna wartość występowała w III grupie i wynosiła 42,39%, natomiast w I grupie obszarowej zawierała się w przedziale 37,45%.

Tabela 2. Jakość gruntów ornych w badanych grupach
Table 2. The quality of arable land in the study groups

Struktura gruntów ornych [%]/Structure of land [%]			
Klasy/ Class	Grupa I/ Group I 5,01-25,00 ha	Grupa II/ Group II 25,01-50,00 ha	Grupa III/ Group III 50,01-70,00 ha
I	0,00	0,00	0,00
II	0,00	0,00	0,00
III a	43,60	24,64	25,88
III b	0,00	21,81	27,25
IV a	37,45	26,56	36,34
IV b	0,00	18,02	6,05
V	18,85	8,09	3,09
VI	0,00	0,00	0,00
Razem/ Total	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

obszarowej zawierała się w przedziale 37,45%. Grunty orne klasy V występowały na poziomie 18,85% w I grupie obszarowej, w II i III grupie występowały w małych ilościach, tzn. w II grupie – 8,09%, a w III grupie – 3,09% (tab. 2).

W strukturze zasiewów w badanych gospodarstwach dominuje uprawa zbóż, ich udział przekracza 79% GO. Plon zbóż w I grupie wyniósł 40 dt/ha, natomiast w II i III grupie oscylował na takim samym poziomie – 50 dt/ha. Rośliny okopowe, w których dominował ziemniak zajmują w III grupie około 8%, GO dając plon 250 dt/ha, natomiast burak cukrowy – 12,8% zasiewów przy plonie 300 dt/ha. W grupie I uprawa ziemniaka stanowiła 11,3% zasiewów, a w II – 6,24%, plon w obu grupach obszarowych wynosił 230 dt/ha. Uprawa rzepaku występowała tylko w gospodarstwach dzierżawionych o pow. 25,01-50,00 ha, udział wynosił 3,67% zasiewów, przy plonie 20 dt/ha.

Tabela 3. Struktura zasiewów i plony
Table 3. Structure of sowing and crop yields

Wyszczególnienie/ Specification	Grupa I/Group I 5,01-25,00 ha		Grupa II/Group II 25,01-50,00 ha		Grupa III/Group III 50,01-70,00 ha	
	GO [%]/ arable land	plon [dt/ha]/ yield [dt/ha]	GO [%]/ arable land	plon [dt/ha]/ yield [dt/ha]	GO [%]/ arable land	plon [dt/ha]/ yield [dt/ha]
Razem zboża/ Grain total	88,73	40	92,65	50	79,41	50
Ziemniaki/ Potatoes	11,27	230	6,24	230	7,86	250
Buraki cukrowe/ Sugar-beets	-	-	-	-	12,73	300
Rzepak/Rape	-	-	1,11	20	-	-
Razem GO/Total arable land	100,00	-	100,00	-	100,00	-

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Tabela 4. Stan i obsada inwentarza żywego
Table 4. Livestock density

Wyszczególnienie/ Specification	Grupa I/Group I 5,01-25,00 ha		Grupa II/Group II 25,01-50,00 ha		Grupa III/Group III 50,01-70,00 ha	
	%	SD/100 ha/ LU/ 100 ha	%	SD/100 ha/ LU/ 100 ha	%	SD/100 ha/ LU/ 100 ha
Bydło/Cattle	5,58	0,20	0,00	0,00	2,50	0,001
Trzoda chlewna/Pigs	24,50	0,20	36,80	0,10	35,00	0,004
Drób/Poultry	64,24	0,01	63,20	0,001	25,00	0,00005
Konie/ Horses	5,58	0,10	0,00	0,00	37,50	0,01
Razem/Total	100,00	0,51	100,00	0,101	100,00	0,01505

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Porównując strukturę zasiewów badanych gospodarstw do danych gminy Czernica, zauważono, że uprawa zbóż stanowiąca średnio około 85% GO w badanych gospodarstwach nie znacznie odbiegała od struktury gminy, gdzie wynosiła 88%. Również podobnie kształtowała się uprawa okopowych, która wynosi 6,9% ogólnej struktury zasiewów. Na terenie gminy dość marginalna była również uprawa roślin przemysłowych, która kształtowała się na poziomie 2,4% zasiewów, a w badanych gospodarstwach – 1,1% GO (tab. 4). Plony zbóż, ziemniaków w badanych gospodarstwach były wyższe od plonów uzyskiwanych w woj. dolnośląskim, gdzie w badanym okresie wynosiły odpowiednio: 49,1 i 200 dt/ha [Rocznik Statystyczny 2010]. Natomiast plony buraków były zdecydowanie niższe niż w woj. dolnośląskim – 537 dt/ha. Również rzepak plonował niżej jak w województwie – 30 dt/ha [Rocznik Statystyczny 2010].

W produkcji zwierzęcej w badanych gospodarstwach głównym kierunkiem była trzoda chlewna. Hodowla trzody występuje we wszystkich grupach obszarowych, w II i III grupie oscylowała na podobnym poziomie – średnio wynosiła ok. 35%, natomiast w I grupie udział był niższy i wynosi 24,50%. Udział bydła w strukturze inwentarza był niski, zarówno w I grupie jak i w III, wynoszący odpowiednio: 5,58 oraz 2,50%. Natomiast w II grupie nie było bydła. Hodowla drobiu występowała we wszystkich grupach obszarowych, jej udział w I i II grupie obszarowej kształtował się na podobnym poziomie wynoszącym

Tabela 5. System gospodarczy
Table 5. System farming

Wyszczególnienie/ Specification	Grupa I/Group I 5,01-25,00 ha	Grupa II/Group II 25,01-50,00 ha	Grupa III/Group III 50,01-70,00 ha
Intensywność produkcji roślinnej/ <i>Plant production intensity</i>	122,51	118,71	155,70
Intensywność produkcji zwierzęcej/ <i>Animal production intensity</i>	1,07	0,27	0,01
Intensywność organizacji gospodarstw/ <i>Farm organisation intensity</i>	123,58	118,98	155,71
Poziom intensywności/ <i>Level of intensity</i>	bardzo mały (0)/ <i>very low (0)</i>	bardzo mały (0)/ <i>very low (0)</i>	bardzo mały (0)/ <i>very low (0)</i>
Nastawienie gospodarcze/ <i>Type of production</i>	roślinne (R)/ <i>plant</i>	roślinne (R)/ <i>plant</i>	roślinne (R)/ <i>plant</i>
Kierunek produkcji roślinnej/ <i>Type of plant production</i>	zbożowy/ <i>corny</i>	zbożowy/ <i>corny</i>	zbożowy/ <i>corny</i>
Kierunek produkcji zwierzęcej/ <i>Type of animals production</i>	trzoda chlewna/ <i>pigs</i>	trzoda chlewna/ <i>pigs</i>	trzoda chlewna/ <i>pigs</i>
Nazwa systemu/ <i>System name</i>	roślinny, zbożowy, bardzo mały, intensywny/ <i>plant, crop very low intensity</i>	roślinny, zbożowy, bardzo mały, intensywny/ <i>plant, crop very low intensity</i>	roślinny, zbożowy, bardzo mały, intensywny/ <i>plant, crop very low intensity</i>

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

ok. 63%, w III grupie widoczny był znaczny spadek i jej udział kształtował się na poziomie 25%. Konie w gospodarstwach dzierzawiących 25,01-50,00 ha nie były hodowane. Udział hodowli koni w I grupie obszarowej kształtował się na poziomie 5,58%, znacznie wyższy był udział w III grupie wynoszący 37,50%. Obsada inwentarza żywego w SD/100 ha miała tendencje spadkową: I (0,51 SD/100 ha) grupy obszarowej po II (0,101 SD/100 ha) i III (0,015 SD/100 ha). Obsada trzody chlewnej w badanych gospodarstwach, która wynosiła 0,2 SD/100 ha, w I grupie jest niższa od średniej obsady w województwie, która wynosiła 47,80 SD/100 ha (tab. 4) [Rocznik Statystyczny... 2010].

W porównaniu z danymi krajowymi i wojewódzkimi, gdzie obsada bydła wynosiła odpowiednio: 37 oraz 15 SD/100 ha, w badanych gospodarstwach obsada bydła zdecydowanie niższa – 0,2 SD/100 ha w I grupie obszarowej. Także obsada koni była niższa od obsady w województwie wynoszącej 1,2 SD/100 ha [Rocznik Statystyczny 2010].

W tabeli 5 przedstawiono system gospodarczy badanych gospodarstw w gminie Czernica. Poziom intensywności produkcji roślinnej w badanych gospodarstwach zawierała się w przedziale 118,71 punktów w II grupie obszarowej do 155,70 punktów w III. Wszystkie grupy charakteryzowały się bardzo małą intensywnością. Na podstawie uzyskanych wyników można wywnioskować, że badane grupy obszarowe miały wiele wspólnych cech. We wszystkich grupach dominowały rośliny, zbożowy kierunek produkcji roślinnej, a zwierzęcym kierunkiem produkcji była trzoda chlewna.

Analiza warunków zawieranych umów dzierżawy

Elementem gwarantującym trwałość i stabilizację dzierżawy jest czas trwania dzierżawy. Badania wykazały dominację zawieranych umów na okres 10 lat, które stanowiły 50% ogółu zawartych umów oraz umowy zawarte na okres 5 lat (30%). Umowy zawarte na okres 2 lat stanowiły 10% ogółu zawartych umów. Natomiast na okres 20 i 25 lat zawarto zaledwie 5% kontraktów.

Znaczna część ankietowanych (65%) wypowiedziała się, że skorzysta w przyszłości z prawa pierwokupu gruntów, 10% respondentów stwierdziło, że nie skorzysta z tego prawa, a 25% było niezdecydowanych.

Spośród ogółu ankietowanych, 40% deklaruowało chęć powiększenia gospodarstwa przez dzierżawę. Wśród tych rolników utrzymuje się zasadniczy powód takiej decyzji – chęć maksymalizacji dochodu rolniczego przez zwiększenie obszaru gospodarstwa. Motywem takich decyzji jest rozdrobnienie gospodarstw, jak również wadliwa struktura czynników produkcji, jakimi rolnicy dysponują. Niewykorzystane zasoby siły rolniczej, maszyn i budynków to czynniki, które zwykle zachęcają do dzierżawy gruntów. Dla znacznej grupy rolników z racji niskiego poziomu wykształcenia, braku innych kwalifikacji niż rolnicze, z powodu zaawansowanego wieku – rozwijanie produkcji rolniczej z wykorzystaniem dzierżawy jest jednym z ważniejszych sposobów poprawy istniejącej sytuacji dochodowej.

Zdecydowanej większości (60%) odpowiadają warunki na jakich zawarto umowę dzierżawy, natomiast pozostali uważają, że czas na jaki ANR zawiera umowę jest zbyt krótki i nie gwarantuje im poczucia pewności, trwałości i stabilizacji. Słuszne są także obawy dzierżawców, czy po okresie trwania dzierżawy zostaną z nimi przedłużone umowy.

W zamian za możliwość korzystania i pobierania pożytków z gruntów dzierżawca ma obowiązek płacenia czynszu. Najwyższy średnio czynsz płacili dzierżawcy grupy III – 4,2 dt/ha, następnie dzierżawcy z II grupy – 3,5 dt/ha, a najniższy – z grupy I – 2,1 dt/ha. W grupie I wysokość czynszu wahała się od 0,8 do 3,4 dt/ha, w grupie II od 0,8 do 5,5 dt/ha, a w grupie III od 0,2 do 6,2 dt/ha. Obciążenie finansowe czynszem dla 50% ankietowanych było średnie, dla 10% duże, a dla 20% było bardzo duże lub niewielkie. Spośród ankietowanych, 90% płaci terminowo czynsz, natomiast 10% zalegało z płatnością najczęściej za 1 ratą.

Wnioski

1. Badane gospodarstwa prowadzą działalność rolniczą na gruntach własnych i dzierżawionych. Udział gruntów dzierżawionych w ogólnej powierzchni gospodarstw wynosi od 27-49%.
2. W strukturze użytków rolnych dzierżawionych gruntów, grunty rolne stanowiły 100%.
3. W strukturze zasiewów przeważają zboża, których udział wynosi ponad 79% GO, a także okopowe – 20% GO.
4. Uzyskiwane plony zbóż w badanych gospodarstwach grupy II i III (50 dt/ha) są wyższe od średnich plonów w woj. dolnośląskim. Plony ziemniaków (250 dt/ha) są również wyższe, natomiast plony buraków były zdecydowanie niższe niż w woj. dolnośląskim (537 dt/ha).
5. Okres zawieranych umów był zróżnicowany, przy czym przeważają umowy zawierane na 10 lat (50% ogółu zawartych umów).

6. Najwyższy czynsz dzierżawy płącą rolnicy III grupy – 4,2 dt/ha.
7. Większości respondentów (60%) odpowiadają warunki na jakich zostały zawarte umowy dzierżawy, natomiast dla pozostałych niedoskonałością umów jest przede wszystkim zbyt krótki czas trwania, który skutkuje niepodejmowaniem poważnych decyzji inwestycyjnych oraz korzystaniem z dużych kredytów.

Literatura

Kopec B. 1985: Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych. Skrypt, 269, AR, Wrocław.
Plan urządzeniowo-rolny gminy Czernica. Urząd Gminy Czernica 2008.
Raport z działalności ANR w 2009. ANR, Warszawa.
Rocznik Statystyczny 2010: GUS, Warszawa.
Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego. 2010: US, Wrocław.

Summary

The paper presents directions and barriers of development of farms operating based agricultural questionnaire the structure and organization as well as leasing agriments of such forms were analyzed.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Bożena Tańska-Hus
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych
Pl. Grunwaldzki 24a
50-363 Wrocław
tel. (71) 320 17 88
e-mail: bozena.tanska-hus@up.wroc.pl